

10 Havebyen

Kvarteret omkring Midtkobbøl er bygget som en engelsk haveby med slyngede veje og små pladser med plæner. ”Havebyen” er planlagt af arkitekt Holger Mundt 1945. Grundene blev solgt som havegrunde, men skulle bebygges efter senest 10 år. I planen var bestemt, hvilke huse der skulle have høj eller lav rejsning, være i gule eller røde sten – og i 2007 har kommunen med en bevarende lokalplan søgt at sikre den oprindelige tanke med kvarteret.

11 Rojumvej

Ved Violvej-Lavendelvej er vi igen mellem boligforenings-rækkehuse (1950-51). Grundene ved den østlige del af Rojumvej er oprindeligt i 1934 udstykket som kolonihavegrunde af parcelhaveforeningen ”Rojum”. Siden har de store kolonihaver langsomt udviklet sig til helårsbebyggelse. Ellers var kolonihaverne i Sønderborg mest små haver på kort tids kontrakt, som ofte har måttet vige pladsen for nybyggeri.

12 Kløvermarken

På Grundtvigs Allé krydser vi nord for Rojumvej Fiskerstien, den gamle gangsti fra Sønderborg til Høruphav. Nu kommer vi til et nyere boligområde: Blokkene ved Kløvermarken er sammen med blokkene ved Kærvej byens første industrialiserede ”montagebyggeri”, bygget af boligforeningerne i fællesskab efter den store ”Sydjyllandsplan” 1961 ff. Til kvarteret hører også den store Kløvermarksskole (1967 af stadsarkitekt Juhler).

13 Humlehaven/Hørmarken

Tager vi en lille afstikker hen ad Sundsmarkvej, møder vi de små huse, der i 1959-60 blev bygget af ”Sønderborg Selvbyggerforening”. Efter tegninger, udført af arkitekt Carl G. Neumann, knoklede medlemmerne hver aften og lørdag-søndag med at bygge husene, der til sidst blev udlodtet mellem medlemmerne. Foreningen byggede samtidig huse ved Vissingsgade på Sundevedsiden.

14 Lavbrinkevej

Gaden, der har navn efter en forsvunden gård, hørte indtil 1954 til Ulkebøl Sogn. Langs den sydlige del ligger småhuse, bygget af et lokalt socialt boligselskab. Men i den nordlige ende kommer vi ind i den forstad, som i årene 1908-10 skød op uden for byens grænser langs Augustenborg Landevej (nu Alsgade) med små stikveje som Fællesstræde og Humlehøjvej.

15 Alsbo

Ved krydset Ringgade-Alsgade ligger en af byens største sociale boligbebyggelser, ”Alsbo”. Det store hjørnehus i 4-5 etager blev bygget 1948-49. Det var første gang, man byggede ”utraditionelt” (ikke-muret) med bærende betonkonstruktioner og facader af gasbeton. Kvarteret bagved, ”Grønnegården” ved Skriver- og Borgmesterløkken er i årene 1957-59 bygget af de to boligforeninger i fællesskab.

16 Kærvej

Ad Ringgade, som nord for Alsgade først er anlagt efter dispositionsplanen 1946, krydser vi den gamle markvej Damgade og når til Kærvej, der før anlægget af Armkilgade var hovedvejen til Kær-halvøen. Er man ved at være træet, kan turen afkortes ved at følge Kærvej ind mod centrum til turens punkt 18. Følger vi derimod Kærvej mod nord, ser vi den anden del af ”Sydjyllandsplanen” fra 1960’erne. For at ”løfte” kvarteret har man i 2005-06 fornyet de tidligere betonfacader i postmodernistisk stil.

17 Moderne erhvervsarkitektur ved Elholm

Er man interesseret i moderne erhvervsbyggeri, kan det betale sig at tage om ad Elholm. Her ligger flere fine moderne arkitekttegnede byggerier, f.eks. Elholm 4, ”Danimex” (arkitekterne Clausen & Weber, Svendborg), Elholm 8, der huser en række af byens modefirmaer, og Elholm 25, ”Intown” modefirma (arkitekt Hansson i samarbejde med direktør Bjarne Rasmussen).

18 Det gamle Lyshøj

Kvarteret med gaderne Lindevang og Højvang hed før i tiden Lyshøj. Det første byggeri i området var det kejserlige marine-bordel, som i 1908 blev bygget efter anlægget af den store marinestation. Det skete for at skabe ordnede forhold for denne side af det militære liv. I 1922 begyndte kommunen at bygge nødboliger pga. den fortvivlende bolignød. De første ligger stadig langs Lindevangs sydside. I 1924-25 blev der ved Højvang og Lindevang bygget rækkehuse med 10 boliger i hver, der ligesom husene i Blomstergade er tegnet af stadsarkitekt Wriedt i smuk dansk Bedre Byggeskik-stil.

19 Brygger Petersens arbejderboliger

Den sydligste del af Kærvej hed i den tyske tid Arnkielstrasse, ikke at forveksle med den nuværende Armkilgade, der er anlagt 1935-37. Ved Rønhave Plads lå Sønderborg Eksportbryggeri, der var grundlagt 1853, men som især voksede i årene omkring 1900. Da et forslag om kommunale arbejderboliger i 1894 ikke blev til noget, begyndte brygger Petersen selv at bygge boliger til sine folk. Først en lang ”kaserne” med 12 små lejligheder (hvor nu Børne- og Ungdomscentret Kærvej er bygget). Siden byggede bryggeriet i 1906-07 de bevarede ejendomme, Kærvej 27-27b og Kærvej 31-31b som funktionær- og arbejderboliger.

Rønhave Plads

Til sidst kan vi krydse ”aflastningsgaden” Lerbjerg fra 1977 og slutte turen på Rønhave Plads.

Forside: Christianskirken
Tekst: Peter Dragsbo.

Fotos: Christian Balslev, Poul Iversen,
Hans Arne Madsen og Peter Dragsbo
Layout og grafik: Lene Brunsgård
Udgivere: Museum Sønderjylland
– Sønderborg Slot, Ferieregion
Sønderborg og Sønderborg Kommune,
Teknisk Forvaltning
Tryk: Als Offset ApS, 2007

Gennem DET NYERE SØNDERBORG – modernismens og boligforeningernes by

Byvandring på cykel

GENNEM DET NYERE SØNDERBORG

– modernismens og boligforeningernes by

Denne byvandring går gennem det moderne Sønderborg, fra ”Nystaden” 1908-10 til vore dages bolig- og erhvervsbyggeri. Turen er ret lang; brug derfor cyklen – eller tag turen i etaper.

Store dele af det nyere Sønderborg er bygget på kommunal jord. Byen købte nemlig i 1860 den tidligere Sønderborg Slots Ladegård (Langenvorwerk) og kom dermed til at eje stort set al jord mellem nuværende Kongevej og Sønderskoven. Det gjorde det nemt at planlægge gader og veje.

Den første byplan blev udarbejdet 1904-06 i forbindelse med bygningen af den kejserlige flådes marinestation, der medførte en fordobling af byens indbyggertal. Planen blev tegnet af arkitekt Schlichting fra Flensborg og var præget af byplanlæggeren Camillo Sittes idé om ”den maleriske by” og af de engelske ”havebyer”. Gaderne blev lagt i slyng og buer, med knæk og små pladser, sådan som man ser det i ”Nystaden” og omkring Ahlmannsvej.

Næste byplan blev vedtaget 1928 efter en arkitektkonkurrence, der blev vundet af Kai Gottlob. Denne plan var helt anderledes, præget af nyklassicismens ideer om lige gader, sigtelinjer og symmetri. Fra denne plan stammer gadenettet med udfaldsvejene Ringridervej, Sønder Landevej og Arnkilgade og de to ringgader, Ringgade og Grundtvigs Allé.

Den tredje byplan, ”Dispositionsplanen” fra 1946, var en følge af Danmarks første lov om byplanlægning i 1938. Denne gang var opgaven ikke så meget at anlægge flotte gader, men derimod at lave en funktionel opdeling af de nye kvarterer i boligområder, industriområder og offentlige institutioner. Samtidig voksede byen nu ind i nabokommunerne. I 1949 indlemmede Sønderborg hele Sundsmark-området fra Ulkebøl sogn og i 1951 en del af Dybbøl sogn.

1976 fik Sønderborg sin første kommuneplan. Hovedlinjer heri var anlægget af P-pladser og anlægget af en ”aflastningsgade” i centrum samt nye store bolig- og erhvervsområder mod nord, hvor den nye omfartsvej og Alssund-bro blev indviet 1981.

1 Nystaden

Vi kan begynde turen på hjørnet af Goethesgade og Kongevej ved ”sygehusparken”, hvor byens kommunale sygehus lå fra 1894 til 1975.

Kvarteret mellem Goethegade og Hilmar Finsensgade blev i 1906-byplanen udlagt som ”arbejderkoloni” til byens voksende arbejderbefolkning.

Byggeriet var dog helt privat, opført af tømrer- og muremestre. Nystaden blev fra starten opdelt i karréer med etagehuse og karréer med lav bebyggelse, især dobbelthuse til 4 familier. Husenes detaljer er snart i jugendstil, snart i schweizerstil. Gaderne fik navn efter tyske digtere: Goethe, Schiller, Uhland, Hebbel og Lessing – kun Goethe fandt nåde for det danske bystyre efter 1920.

2 Blomstergade

De fine små rødstenshuse i Blomstergades sydlige del er bygget 1924 efter tegning af stadsarkitekt Wriedt. Efter byrådsvalget 1922 havde den socialdemokratiske borgmester Johan Jacobsen sat gang i nødbyggeri for arbejderklassen. Et af resultaterne var Blomstergade-husene, som blev bygget af kommunen, men straks efter solgt til dem, der havde meldt sig som interesserede – bl.a. borgmesteren selv.

3 Christianskirken (Christian X's kirke)

I byplanen fra 1928 var der udlagt plads til en kirke på bakken, hvor de to linjer: Ringgade syd og Ringgade nord mødes i to alléer. Den smukke nyklassicistiske kirkegård blev anlagt i 1930’erne, mens kirken måtte vente til 1947-57. Kirken er tegnet af arkitekt Kaare Klint, søn af P.V. Jensen Klint, der tegnede Grundtvigskirken i København. De to kirker er meget i familie, begge bygget i udsøgt gult murværk med motiver fra gammel dansk landsbykirkearkitektur.

4 Kvarteret omkring Christianskirken

Som følge af nye love om statsstøtte til boligbyggeri stiftedes i Sønderborg to nye boligforeninger: Sønderborg Andels Boligforening 1938 og Boligforeningen af 6.12.1942. Andelsboligforeningen havde rod i arbejderklassen og brugte Carl Storgård som arkitekt, ”1942” var mere borgerlig og brugte arkitekt Mogens Meyling. Kvarteret omkring Christianskirken blev byens første store sociale boligområde. 1940-42 byggede andelsboligforeningen vængerne nord for kirken, det første eksempel i Sønderborg på rækkehuse ved små stikveje. Rækkehuskvarteret over for kirken er bygget af ”1942” 1946 ff., mens de to hjørneejendomme Store og Lille Ringbo ved Rojumvej er bygget af andelsboligforeningen i 1943.

1. Nystaden, 2. Blomstergade, 3. Christianskirken (Christian X's Kirke), 4. Kvarteret omkring Christianskirken, 5. Parkgade og Ørstedsgade, 6. Sundquistgade, 7. Ringgade, 8. -tofterne, 9. Grundtvigs Allé, 10. Havebyen, 11. Rojumvej, 12. Kløvermarken, 13. Humlehaven/Hørmøllen, 14. Lavbrinkevej, 15. Alsbo, 16. Kærvej, 17. Moderne erhvervsarkitektur ved Elholm, 18. Det gamle Lyshøj, 19. Brygger Petersens arbejderboliger.

5 Parkgade og Ørstedsgade

er villaveje, udlagt i 1924-25 og bebygget med solide muremestervillaer i røde teglsten. Den sydlige del af Parkgade er dog præget af de såkaldte bungalower, små huse med næsten fladt tag, som blev moderne med funkis-stilen i 1930’erne.

6 Sundquistgade

Var egentlig planlagt som fornemt villakvarter. Men 1939-40 byggede andelsboligforeningen netop her sine første rækkehuse Rylen, Hjejlen og Viben til ”børnerige og mindrebemidlede familier”. Det var en provokation, som udløste en del protester. Samtidig byggede arkitekt Holger Mundt de smukke rækkehuse, nr. 32-38.

7 Ringgade

Her ligger nogle af byens første sociale bebyggelser. Nede på Hertug Hans Vej (nr. 31a-39b) ses de små huse, som blev bygget af byens første arbejderbyggeforening, Sønderburger Bauverein i 1908-09. Mellem Hertug

Hans Vej og Sundquistgade ligger ”1942’s” allerførste rækkehuse fra 1944-47, og langs Ringgade ser vi nord for Ringridervej andelsboligforeningens 3-etagers blokke, der i 1946 blev bygget som ”beredskabsbyggeri” mod bolig manglen efter 2. Verdenskrig.

8 -tofterne

Alle de små veje mellem Ringridervej og Ørstedsgade er bebygget med små kæde- og rækkehuse. Den smukke engelsk inspirerede bebyggelse er opført af andelsboligforeningen 1952-53 og tegnet af Carl Storgård. Desværre er de fleste af de originale vinduer udskiftet.

9 Grundtvigs Allé

I kvarteret omkring Ringridervej, Grundtvigs Allé og Sønder Landevej kan man se, hvordan man prøvede at lægge etagehuse og villaer langs hovedgaderne – og kæde- og rækkehuse langs sidevejene. De små røde kædehuse langs Sønder Landevej øst for Grundtvigs Allé er bygget af ”1942” o. 1948,

og blev kaldt ”politihusene”, fordi der boede så mange politifolk. Til kvarteret hører en række offentlige institutioner, f.eks. den tidligere håndværkerskole ved Sønder Landevej (1939), Handelsskolen (1964-74 af arkitekt J.J. Barué) og Sønderskovskolen (1956). Sønderskovskolen er et eksempel på de moderne et-plans skoler efter 2. Verdenskrig, tegnet i dansk funktionalisme af stadsarkitekt Juhler.